

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Булгакова Юлія Миколаївна

УДК 343.91-054.73(477)

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Батиргарєєва Владислава Станіславівна,

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України,
директор.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Бабенко Андрій Миколайович,

навчально-науковий інститут права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ,
директор;

доктор юридичних наук, професор

Мінченко Сергій Іванович,

Департамент юридичного забезпечення

Міністерства економіки України,
заступник директора.

Захист відбудеться 29 жовтня 2023 р. о 09.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 26 вересня 2023 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.С. Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. датою початку тимчасової окупації частини території незалежної суверенної України вважається 20 лютого 2014 р. Через військову агресію проти нашої держави з боку російської федерації (далі – рф) та окупацію виникло масове явище вимушеного внутрішнього переміщення людей з окупованої Автономної Республіки Крим (далі – АРК) та окремих районів Донецької і Луганської областей (далі – ОРДЛО).

У жовтні 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до ч. 1 ст. 1 якого внутрішньо переміщеною особою в Україні є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру». Поряд із внутрішньо переміщеними особами у подальшому в Україні так само став використовуватися термін «переселенці». До останніх неофіційно почали відносити осіб, які вимушено перемістилися на мирну територію України, проте з певних причин не отримали статусу «внутрішньо переміщена особа». За даними Міністерства соціальної політики України, до повномасштабної російської військової агресії, що почалася 24 лютого 2022 р., найбільша чисельність внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) була зафіксована у 2016 р.

Вимушене внутрішнє переміщення є одним із видів міграції населення, що тягне за собою певні негативні наслідки. В умовах складної соціально-економічної та воєнно-політичної ситуації у нашій державі, що триває багато років, ВПО часом важко адаптуються до ситуації, що виникла в їхньому житті після переміщення. Внаслідок бюрократії та відсутності істотної системної допомоги таким особам із боку держави, починаючи з 2014 р., більшість переселенців залишалася віч-на-віч зі своїми проблемами. Негативні наслідки були виражені, зокрема, розривом сталих соціальних зв'язків ВПО з родичами та близькими людьми; втратою роботи та житла; відсутністю фінансових заощаджень та інших матеріальних цінностей; стресом через адаптацію до подій, що відбулися в їхньому житті внаслідок окупації «малої батьківщини», конкуренцією з місцевим населенням приймаючих громад (за робочі місця, житло, право дітей відвідувати дитсадки, школи тощо); зловживанням із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування; недобросовісністю роботодавців тощо.

Водночас особливістю внутрішнього переміщення є те, що, хоча воно і має вимушений характер, проте особа, яка його здійснює, має право вибору часу та напрямку такого переміщення. І до цього часу до регіонів України, в яких

фіксується найбільша кількість ВПО, впевнено входять неокуповані території Донецької та Луганської областей, м. Київ, Харківська і Дніпропетровська області. Отже, процес вимушеного внутрішнього переміщення на мирну територію тривав і продовжує тривати до і після 24 лютого 2022 р.

Слід зазначити, що масштабна внутрішня міграція людей не могла не вплинути на стан злочинності в Україні. Із плином часу ВПО почали здійснювати свій «внесок» у кількісні та якісні показники злочинності, вчиняючи кримінальні правопорушення на підконтрольній Україні території. Водночас потрапляння у загальній масі ВПО правопорушників на зазначену територію нашої країни так само пояснюється суворістю «законів» та «кримінального переслідування» з боку окупаційної влади. Більше того, у 2017 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань Генеральної прокуратури України з'являється показник особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зі статусом ВПО.

Беручи до уваги все вищевикладене, можна з упевненістю констатувати те, що в Україні існує потреба у детальному аналізі вчинення кримінальних правопорушень ВПО, зокрема їхніх кількісних та якісних показників (рівня, структури, динаміки, характеру, географії та латентності) для розуміння масштабів цієї проблеми, аналізу їхніх детермінант та формування системи заходів запобігання таким правопорушенням. Причому виникає необхідність у пізнанні цієї проблематики у певній ретроспективній площині, тобто до моменту початку відкритої збройної агресії з боку РФ 24 лютого 2022 р. Такий підхід здатний забезпечити своєрідний зріз соціально-правової дійсності в Україні за участю ВПО з тим, щоб взяти за основу кримінологічні вихідні дані про кримінальні правопорушення з боку ВПО для їх подальшого порівняння зі злочинністю цієї категорії населення після 24 лютого 2022 р.

Аналізуючи проблему вчинення кримінальних правопорушень ВПО, слід відмітити, що вітчизняними вченими започатковано, проте детально не досліджено проблему злочинності серед ВПО. У 2016 р. на криміногенній складовій внутрішнього переміщення загострила увагу В.С. Батиргарєєва у наукових статтях «Завдання вітчизняної кримінології в умовах загострення криміногенної ситуації в Україні» та «Криміногенна ситуація в Україні та її вплив на розвиток вітчизняної кримінологічної науки». Водночас до досліджень проблем ВПО так само активно долучилися вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, управлінці, економісти, психологи, соціологи, історики, політологи, демографи. Наприклад, це такі вчені, як: О.С. Зінченко, М.І. Малиха, Н.І. Тищенко, І.Г. Козинець, Л.В. Шестак, У.Я. Садова, Р.Р. Рісна, В.І. Надрага, Є.В. Микитенко, І.Т. Шевченко, Я.М. Кашуба, Ю.С. Рогозян, Н.І. Андрусишин, К.О. Крахмальова, Л.М. Хижняк, А.І. Андрущенко, О.А. Більовський, З.В. Кузнецова, Л.В. Єлісеєва, М.В. Менджул, Ю.М. Жданович, С.М. Жовнір, О.Т. Риндзак, Є.О. Широкова, Т.В. Жванія, О.А. Фесенко, Н.М. Сас, Н.М. Деньга та ін.

Оскільки внутрішнє переміщення за своєю суттю є одним із різновидів міграції, то заслуговує на увагу й здобуток Т.Є. Огнева, який у 2017 р. захистив кандидатську дисертацію «Незаконна міграція: кримінально-правові та

кримінологічні аспекти». Так само слід указати на кандидатську дисертацію А. П. Мозоля «Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні» (2002), наукові статті А. О. Йосипів «Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються мігрантами-маргіналами» (2013) та Ю.Ю. Соломко «Окремі проблеми попередження злочинності мігрантів» (2014). Крім того, стосовно проблем ВПО низка вчених-правознавців мають монографії, наукові статті, захищені дисертаційні роботи у галузях конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, міжнародного права.

Незважаючи на це, в українській кримінологічній науці все ще не склалося цілісного бачення розв'язання проблеми вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні. Таким чином, окреслена проблема потребує комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано згідно із науково-дослідною роботою НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, узгоджується зі Стратегією інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 909-р; Стратегією інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2021 р. № 1364-р; Стратегією державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р, та операційним планом заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, затвердженим тим самим розпорядженням; Концепцією Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 892-р; Державною цільовою програмою відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка системи напрямів і заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати такі основні завдання:

- розглянути внутрішнє переміщення осіб як вид міграції через призму вітчизняних та світових тенденцій;
- описати стан та перспективи наукового розроблення проблеми вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні;
- виокремити кримінологічні особливості кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до моменту повномасштабного вторгнення;
- визначити рівень, структуру та динаміку кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до відкритої російсько-української війни;
- встановити рівень латентності та географію кримінальних правопорушень,

що вчиняли ВПО в Україні до 24 лютого 2022 р.;

- надати поняття та визначити особливості кримінологічних рис внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення;
- здійснити класифікацію ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення;
- визначити ставлення українського соціуму та світового суспільства до проблеми вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні;
- розкрити природу та особливості детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО в Україні;
- детально проаналізувати факт соціально-політичного протистояння у суспільстві як визначальні детермінанти вчинення кримінальних правопорушень ВПО в Україні;
- надати поняття та визначити основні завдання системи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні;
- окреслити основні напрями загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні;
- визначити спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні;
- установити основні шляхи взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів із державними органами та недержавними структурами щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні.

Об'єктом дослідження виступає явище вимушеного внутрішнього переміщення як вид міграції та злочинність, що пов'язана з цим процесом.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняли ВПО в Україні до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.

Методи дослідження. З огляду на поставлену мету та окреслені завдання обрано методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, є закони діалектики та філософські категорії теорії пізнання, що дало можливість розглянути злочинність ВПО в розвитку, взаємозв'язку і взаємовпливі з іншими негативними явищами дійсності та розробити відповідні рекомендації щодо недопущення подальшого поширення такого явища (розділи 1-4). У дисертації застосовується низка наукових методів пізнання. Використовуючи метод моделювання, статистичні (класифікація, вибіркоче спостереження, графічний метод тощо) й конкретно-соціологічні (вивчення офіційних документів та процесуальних актів, спостереження, опитування у формі анкетування та інтерв'ювання, експертні оцінки, контент-аналіз тощо) методи дослідження, вдалося сформулювати належну емпіричну базу й обрахувати кількісні та якісні показники, котрими сьогодні характеризується правопорушувальність ВПО (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2). За допомогою системно-структурного методу вдалося комплексно представити детермінацію розглядуваного виду кримінальних правопорушень, а також розкрити особливості організації запобігання їм, визначити основні напрями удосконалення й оптимізації цієї діяльності та обґрунтувати загальні висновки за підрозділами дисертації та дисертацією в цілому (підрозділи 1.1, 1.2,

2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3, висновки). Історичний метод допоміг під час аналізу історії внутрішніх переміщень населення на українських землях та у світі в цілому (підрозділ 1.1). За допомогою логіко-нормативного методу здійснено аналіз функцій, завдань і повноважень суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3). Логіко-семантичний метод (підрозділи 1.1, 2.1, 4.1, 4.2, 4.3) сприяв уточненню змісту таких понять, як «внутрішньо переміщена особа», «переселенець», «незаконна міграція», «запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні», «загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО в Україні», «спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО в Україні» та ін.

Нормативно-правову базу дисертаційної роботи складають Конституція України, Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення 1998 р., Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти України у сфері регулювання правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Теоретична основа дисертації представлена спеціальною літературою із кримінології, кримінального права, психології, історії, економіки, політології, соціології, теорії управління, що дозволяє розширити уявлення про проблему вчинення кримінальних правопорушень ВПО та шляхи її вирішення.

Емпіричну базу дисертації становлять результати вивчення та узагальнення матеріалів 222 архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами України різних областей протягом 2015–2023 рр. щодо ВПО, які вчинили кримінальні правопорушення; анкетування 800 респондентів із Національної поліції України, анкетування 500 прокурорів органів прокуратури України, експертне опитування 50 психологів органів Департаменту пробації Міністерства юстиції України, статистична звітність Міністерства соціальної політики України, Офісу Генерального прокурора (до 2 січня 2020 р. – статистична звітність Генеральної прокуратури України) та інші матеріали, що стосуються проблематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні кримінологічним дослідженням кримінальних правопорушень, учинених ВПО до повномасштабного російського збройного вторгнення. Найбільш значущими результатами проведеного дослідження слід вважати нижченаведені положення, висновки і рекомендації:

уперше:

– встановлено, що ядро кримінальних правопорушень ВПО до повномасштабного вторгнення складало ті, об'єктом посягання яких були суспільні відносини у сфері власності; суспільні відносини у сфері авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування та суспільні відносини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін. Їх найчастіше вчиняли ВПО у некупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях;

– визначено поняття «внутрішньо переміщена особа, яка вчиняє злочин», під якою розуміється особа, яка після внутрішнього переміщення та офіційної реєстрації як ВПО на мирній території України вчинила злочин, та складено узагальнений портрет останньої – це громадянин України чоловічої статі віком 26-35 років, із середньою освітою, безробітний, неодружений, найчастіше діє з корисливим мотивом наодинці;

– зазначено, що за особливостями кримінальної активності ВПО, які вчиняють кримінальні правопорушення, можна поділити на такі групи: а) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення із причини внутрішнього переміщення; б) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні; в) ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення; г) ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО;

– надано авторську класифікацію заходів (соціально-економічних, правових, інформаційних, культурних та психологічних) загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють ВПО, із наданням характеристики відповідних виділених груп таких заходів;

удосконалено:

– уявлення про те, що за характером прояву волі суб'єкта міграції слід виокремлювати добровільну, вимушену та примусову міграції;

– думку, що у мотиваційному комплексі правопорушників, які опиняються в іншому соціально-територіальному середовищі, превалюють потреби матеріального характеру та інтереси споживацької спрямованості, що підсилюються глибоким переживанням через втрату близьких та родичів, залишене або зруйноване житло, бойові дії тощо;

– позицію, що у детермінаційному механізмі походження та існування кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, доцільно виокремлювати два рівні – первинний та вторинний. До первинного рівня належать ті детермінанти, що є наслідками соціально-політичного протистояння у суспільстві, до вторинного – детермінанти, що за своєю сутністю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій осіб. При цьому провідну роль у природі детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, відіграла нова соціально-політична реальність, що є наслідком тривалої збройної агресії та зміни вектору розвитку економіки країни;

– систему основних завдань запобігання кримінальним правопорушенням ВПО, що охоплює такі завдання: 1) вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права; 2) захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством; 3) визначення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО; 4) розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу розробки заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО;

дістало подальшого розвитку:

– позиція, що внутрішнє переміщення осіб є сучасним викликом глобального характеру, а природа такого переміщення вирізняється цілеспрямованістю, оскільки міграція населення у цьому випадку здійснюється з певною і чітко визначеною метою;

– понятійний апарат, котрим характеризується явище внутрішнього переміщення осіб усередині країни;

– положення про те, що визначення стану та ступеня розроблення проблеми правопорушності з боку ВПО, як і будь-якого виду злочинних проявів, доцільно здійснювати за таким алгоритмом: 1) формування понятійного апарату; 2) запозичення певних напрацювань із інших дисциплін, враховуючи міждисциплінарний характер пізнання явища внутрішнього переміщення; 3) урахування результатів попередніх вітчизняних та зарубіжних досліджень; 4) виділення проблемних аспектів, пізнання складної природи яких зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку; 5) формулювання й перевірка будь-яких теоретичних висновків належною емпіричною базою;

– ідеї, втілені в актуальній Стратегії інтеграції ВПО на нових місцях та Плані її реалізації, шляхом надання рекомендацій щодо конкретизації відповідних заходів, у тому числі через вираження їх у кількісних показниках (кількості осіб (сімей), які потребують поліпшення житлових умов, та, відповідно, кількості житла, котре може бути надано; кількості осіб, які потребують робочих місць, та кількості робочих місць, що заплановано створити; кількості осіб, які потребують перекваліфікації, та кількості місць у системі освіти для таких осіб), а також стосовно публічного звітування щодо реалізації Стратегії із зазначенням кількісних показників; публічного зворотного зв'язку від ВПО щодо якості та прозорості реалізації вищезазначених Стратегії та Плану;

– вчення про спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням з урахуванням наявності в особи статусу ВПО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, викладені в дисертації, можуть знайти використання у: науково-дослідній діяльності, практичній діяльності, навчальному процесі. У *правотворчій* площині досягнуті здобутки можуть стати у пригоді при удосконаленні заходів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень ВПО, що матиме своє відбиття у нормах законодавства. У *правозастосовній* діяльності отримані результати можуть застосовуватися при розробці методики викриття і розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО. У *науково-дослідній* сфері отримані результати стануть поштовхом для подальших наукових досліджень за типовою до цієї дисертації тематикою. У *навчальному процесі* окремі положення дисертації можуть використовуватися як під час підготовки відповідного матеріалу до підручників і навчально-практичних посібників із курсу «Кримінологія», так і у науковій роботі студентів та аспірантів.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки дисертації доповідалися на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах: «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий

Ріг, 2016 р.), «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (м. Дніпро, 2016 р.), «Актуальні питання протидії кримінальним правопорушенням у сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 2018 р.), «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 2018 р.), «Треті Таврійські юридичні читання» (м. Київ, 2018 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 2018 р.), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 2018 р.), «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 2018 р.), «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 2018 р.), «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 2018 р.), «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в двадцяти двох наукових працях, із яких дев'ять – наукові статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, дві – статті у періодичних наукових видань інших держав за профілем дисертації, одинадцять – тези доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, із яких 151 сторінка основного тексту. Список використаних джерел налічує 161 найменування та займає 19 сторінок, додатки викладено на 11-и сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, практичне значення та необхідність її вивчення, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, наукову новизну отриманих результатів, надано відомості про апробацію здійсненого дослідження.

Розділ 1 «Вчинення кримінальних правопорушень внутрішньо переміщеними особами в Україні як нове явище соціальної дійсності» містить два підрозділи і висновки.

У *підрозділі 1.1 «Внутрішнє переміщення осіб як вид міграції: вітчизняні та світові тенденції»* розглянуто явище внутрішнього переміщення, що спостерігається в Україні та світі, в історичній та сучасній площинах. Вказано, що основними причинами внутрішнього переміщення є збройні агресії, збройні конфлікти, громадянські війни, стихійні або техногенні лиха. Як наслідок, велика кількість ВПО в державі призводить до виникнення комплексу невирішених гуманітарних та інших проблем. Наведено цифри, що підтверджують факт того, що кількість ВПО у світі перевищує кількість біженців. Здійснено висновок, що

головною рисою процесу внутрішнього переміщення є те, що воно відбувається у межах кордонів однієї держави, а також те, що переміщена особа має право обирати напрямок переміщення та нове місце проживання.

У підрозділі 1.2 «*Стан та перспективи наукового розроблення проблеми кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні*» зазначено, що проблема дослідження внутрішнього переміщення є міждисциплінарною на рівні галузей наук та на рівні конкретної (у нашому випадку – юридичної) науки. Зокрема, у юридичній науці міждисциплінарний характер вивчення питань, пов'язаних із внутрішнім переміщенням як процесом та ВПО, виявляється у наявності низки робіт науковців із конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, міжнародного права. З'ясовано, що у державах ближнього та далекого зарубіжжя досліджувалася проблема вчинення кримінальних правопорушень ВПО. Однак у вітчизняній кримінології проблематика саме кримінальних правопорушень ВПО в Україні була фактично започаткована, але комплексно не досліджена. Акцентовано увагу на тому, що сучасний стан розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО в Україні перебуває на оглядовому рівні або рівні постановки проблеми до наукових роздумів і досліджень. Всебічний кримінологічний аналіз цього питання є актуальним та перспективним для подальших наукових розвідок.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні» складається з двох підрозділів і висновків.

У підрозділі 2.1 «*Кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні*» здійснено аналіз кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, за допомогою таких параметрів, як рівень злочинів, структура, динаміка й відомості про латентність. Щодо рівня злочинності встановлено, що відомості про вчинення кримінальних правопорушень ВПО є фрагментарними через відсутність офіційних статистичних даних у період із 2014 р. до 2016 р., оскільки облік таких даних розпочався лише з 2017 р., коли інформацію з позначкою про суб'єкта кримінального правопорушення зі статусом ВПО почали вносити до окремої графи Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, у 2017 р. особами зі статусом ВПО було вчинено 727 кримінальних правопорушень, 2018 р. – 675, 2019 р. – 408, 2020 р. – 299, 2021 р. – 257. При цьому у 2017 р. кримінальні правопорушення вчинили 422 ВПО, 2018 р. – 336, 2019 р. – 344, 2020 р. – 208, 2021 р. – 142. Доцільно зауважити, що відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (Форма 1) (а саме, до таких звітів за період 2017–2021 рр.) в Україні було вчинено кримінальних правопорушень: у 2017 р. – 523 911, 2018 р. – 487 133, 2019 р. – 444 130, 2020 р. – 335 000, 2021 р. – 321 443. Таким чином, питома вага вчинених ВПО кримінальних правопорушень у співвідношенні до загальної кількості вчинених в Україні кримінальних правопорушень становить: у 2017 р. – 0,1 %, 2018 р. – 0,1 %, 2019 р. – 0,09 %, 2020 р. – 0,09 %, 2021 р. – 0,08 %.

Отже, пік злочинної активності ВПО припав саме на 2017 р., оскільки саме у 2017 р.: було зареєстровано найбільшу кількість кримінальних правопорушень у

Єдиному реєстрі досудових розслідувань; до суду було направлено найбільшу кількість обвинувальних актів; судами було винесено найбільшу кількість вироків на підставі обвинувальних актів, що були спрямовані до суду у 2017 р.

Використовуючи ланцюговий спосіб визначення показників динаміки кримінальних правопорушень, зазначимо, що у 2018 р. спостерігалось зменшення кількості тих із них, що були вчинені ВПО

Виходячи зі змісту відповіді Офісу Генерального прокурора, зауважимо, що неможливо надати структуру кримінальних правопорушень за будь-яким іншим критерієм, ніж за об'єктом злочинних посягань. У трійці «лідерів» залишаються кримінально карані діяння, об'єктом посягань яких є: відносини власності; відносини, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; безпека біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався у невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін.

«Лідерами» щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень, учинених ВПО до повномасштабного вторгнення, були некуповані частини Донецької та Луганської областей, м. Київ, Київська та Дніпропетровська області.

У підрозділі 2.2 «Латентність кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні» зазначено, що однією з головних причин латентизації кримінальних правопорушень ВПО є той факт, що не всі особи, які перемістилися з окупованих територій на мирні, отримали офіційно статус ВПО. Відповідно, така особа, у разі відкриття кримінального провадження, не буде відображена в Єдиному реєстрі досудових розслідувань як особа зі статусом ВПО. Ураховуючи той факт, що найбільшу кількість кримінальних правопорушень ВПО вчиняють проти суспільних відносин у сфері власності (зокрема, це шахрайство, крадіжка, грабіж та розбій), варто зауважити, що рівень їхньої латентності є таким: шахрайства – 30%, кишенькових крадіжок – 24%, хатніх крадіжок – 3,5%, крадіжок грошей, речей тощо – 33,5%, грабежів та розбоїв – 1,9%. Таким чином, незначна частка кримінальних правопорушень, учинених ВПО, у загальному масиві кримінальних правопорушень в Україні є лише своєрідним сигналом про існуючу проблему. Кількість кримінальних правопорушень, що вчиняються особами як із офіційним статусом ВПО, так і без нього (але які фактично є переселенцями з непідконтрольних територій), є більшою, ніж зафіксовано в офіційній статистиці. Головна причина такого стану справ полягає у «суб'єктній» латентності. Установлено, що кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи займають друге місце у структурі кримінальної протиправності ВПО. Це свідчить про розходження цих результатів з даними офіційної кримінально-правової статистики. Звідси рівень латентності кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, учинених ВПО, становить щонайменше 6%.

Розділ 3 «Кримінологічна характеристика внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, та особливості детермінації

їх кримінально караної поведінки» містить два підрозділи і висновки.

У підрозділі 3.1 *«Поняття, кримінологічні риси та класифікація внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення»* зазначено, що під поняттям «внутрішньо переміщена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» слід розуміти особу, яка офіційно зареєстрована як ВПО на мирній території України та після внутрішнього переміщення допустила кримінально карану поведінку. Підводячи підсумки наведених ознак особи злочинця – внутрішньо переміщеної особи, можна скласти уявлення про її узагальнений портрет. Так, у більшості випадків внутрішньо переміщена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це чоловік віком від 26 до 35 років, який є громадянином України, має середню освіту, безробітний, неодружений, має прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення, діє з корисливим мотивом, вчиняє злочин самостійно та вперше, щиро кається й активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення. Потреби такої внутрішньо переміщеної особи здебільшого мають матеріальний характер, інтереси знаходять своє відбиття у споживацькій спрямованості, така особа має переважно корисливі мотиви, її емоційні властивості виявляються у глибокому переживанні через втрату близьких та родичів, зруйноване житло та бойові дії; в ієрархії ціннісних орієнтацій такої особи переважають інтереси соціально-економічної спрямованості, що спрямовані на задоволення власних потреб та потреб інших. За особливостями кримінальної активності таких ВПО було поділено на 4 групи: I група – ті, які вчиняють кримінальні правопорушення із причини внутрішнього переміщення; II група – ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні; III група – ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення; IV група – ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що ніяк не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО.

У підрозділі 3.2 *«Природа та особливості детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні»* зазначено, що першочергову роль у природі детермінації кримінальних правопорушень, що вчиняють ВПО, відіграла нова політична реальність, спричинена тривалою збройною агресією РФ проти України та зміною вектору розвитку економіки. За результатами дослідження детермінант кримінальних правопорушень ВПО їх було поділено на два рівні – первинний та вторинний. До первинного рівня віднесено детермінанти, що утворюють наслідки соціально-політичного протистояння у суспільстві, до вторинного – детермінанти, що за своєю суттю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій осіб.

Розділ 4 «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні» містить три підрозділи і висновки:

У підрозділі 4.1 *«Поняття та основні завдання системи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні»* зазначено, що запобігання кримінальним правопорушенням ВПО в Україні можна визначити як систему заходів, що реалізуються на різних рівнях і

спрямовані на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі. Основні завдання, що постають перед системою заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, повинні визначатися з огляду на об'єкт запобіжного впливу таких заходів. Такими завданнями є: 1) вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права; 2) захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством; 3) окреслення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО; 4) розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.

У підрозділі 4.2 *«Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні»* зазначено, що загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням ВПО має складну теоретико-політичну основу. З одного боку, воно ґрунтується на теоретичних підвалинах кримінологічного знання про запобігання кримінальним правопорушенням, а з іншого – має політичну основу у вигляді державної політики щодо ВПО та реінтеграції тимчасово окупованої території України. Наразі стратегічним документом у цій сфері є Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року разом із затвердженим операційним планом заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. У цілому основні заходи, що передбачені Стратегією інтеграції ВПО, можна згрупувати на: соціально-економічні, правові, інформаційні, культурні та психологічні. Також в аспекті інтеграції ВПО на окрему увагу заслуговують регіональні бюджетні програми, в яких висвітлюються питання підтримки ВПО, зокрема, регіональні програми, що приймалися у Донецькій області (єдина область в Україні, де вперше затверджувалися окремі програми для інтеграції ВПО). Ці програми спрямовані на створення можливостей для ВПО брати участь в економічному та соціальному розвитку регіону, умов для підтримки їхніх сімей, молоді та дітей, охорони здоров'я тощо. З погляду науки кримінології такі заходи в цілому виконують функцію загального запобігання вчиненню кримінальних правопорушень ВПО у тому числі.

У підрозділі 4.3 *«Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні»* зазначено, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту ВПО, які раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте вчинили їх після переміщення; ВПО, схильних до девіантної поведінки; тих, хто здійснює внутрішнє переміщення із метою вчинення кримінального правопорушення. Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, є ланкою системи заходів запобігання кримінально караним діянням, що вчиняються такими особами, котра поєднує у собі спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на загальну профілактику кримінальним правопорушенням в Україні, та заходи, зумовлені специфікою статусу ВПО.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у вивченні нового явища соціальної дійсності у вигляді вчинення кримінальних правопорушень ВПО з наданням кримінологічної характеристики ВПО та вчинюваних ними кримінальних правопорушень, причин їхньої обумовленості та розробкою комплексу заходів запобігання їм. Основні теоретичні та практичні результати дослідження полягають у такому.

1. Процес внутрішнього переміщення не є новим для України явищем, але внутрішнє переміщення в Україні, починаючи з 2014 р., є вимушеною внутрішньою міграцією з отриманням або без отримання особами встановленого законодавством відповідного статусу, що характеризується залишенням особами їх місця проживання внаслідок збройної агресії на територіях Луганської та Донецької областей та через окупацію АРК з правом вибору місця та часу переміщення.

2. Внутрішньо переміщені особи в Україні мають право самостійно обирати напрямок міграції та альтернативного до переміщення варіанту поведінки, а саме відмовитися від переміщення та залишитися на своєму місці проживання.

3. Головними особливостями процесів внутрішнього переміщення в Україні до моменту повномасштабного російського військового вторгнення, що відбулося 24 лютого 2022 р., можна визначити такі: 1) наявність у складі ВПО разом із законослухняними особами й правопорушників; 2) переважне переміщення до міст обласного значення та столиці; 3) починаючи із 2017 р., повернення певної кількості ВПО на окуповану територію та їх відмова від статусу внутрішньо переміщеної особи; 4) насиченість злочинного сегмента такими посяганнями, як діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення проти людяності, військові кримінальні правопорушення, подача завідомо недостовірних відомостей для отримання статусу внутрішньо переміщеної особи тощо.

4. Аналіз світових тенденцій внутрішнього переміщення виявив, що сам термін «переміщені особи» має міжнародне походження та є сучасним викликом глобального характеру, а природа такого переміщення вирізняється цілеспрямованістю, оскільки міграція населення у цьому випадку здійснюється з певною, чітко визначеною метою.

5. Наукове дослідження кримінальних правопорушень ВПО, а саме визначення стану та ступеня розроблення проблеми, доцільно здійснювати за такими вузловими моментами: 1) формування понятійного апарату; 2) міждисциплінарний характер пізнання та запозичення у цьому зв'язку певних напрацювань із інших дисциплін; 3) урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки; 4) наявність проблемних аспектів, пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук;

5) забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості (В. В. Голіна, М. О. Маршуба, 2014 р.).

Беручи за основу наведену схему дослідження, констатовано, що сучасний стан розроблення проблеми кримінальних правопорушень ВПО в Україні перебуває на оглядовому рівні (чи рівні постановки проблеми до наукових роздумів і досліджень). Всебічний кримінологічний аналіз цього питання є актуальним та перспективним для подальших наукових розвідок. Адже пізнання цієї проблематики у певній ретроспективній площині, тобто до моменту відкритої збройної агресії з боку РФ після 24 лютого 2022 р., дозволяє здійснити своєрідний зріз соціально-правової дійсності в Україні за участю ВПО з тим, щоб взяти за основу кримінологічні вихідні дані про кримінальні правопорушення з боку ВПО для їх подальшого порівняння зі злочинністю щодо цієї категорії населення після 24 лютого 2022 р.

6. У результаті дослідження рівня злочинності як елемента кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, встановлено, що пік злочинної активності ВПО до повномасштабного вторгнення припав на 2017 р. Саме в цьому році було обліковано найбільшу кількість таких правопорушень, спрямовано найбільшу кількість обвинувальних актів та винесено судами найбільшу кількість вироків на підставі обвинувальних актів, що були спрямовані до суду у 2017 р. З 2018 р. кількість кримінальних правопорушень, учинених ВПО, зменшується. Це пов'язується з такими обставинами: повернення ВПО на окуповану територію на постійне місце проживання та перебування; виїзд на постійне місце проживання за кордон; соціалізація на мирній території України.

7. Основними видами кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, є кримінальні посягання проти власності; авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування; кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін.; найчастіше кримінальні правопорушення вчинялися ВПО в неокупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях.

8. Найбільша питома вага кримінальних правопорушень ВПО припадає на посягання проти власності (шахрайства, крадіжки, грабежі, розбої). Рівень їхньої латентності є таким: шахрайства – 30%, кишенькових крадіжок – 24%, хатніх крадіжок – 3,5%, крадіжок грошей, речей тощо – 33,5%, грабежів та розбоїв – 1,9%. Рівень латентності кримінальних правопорушень ВПО проти життя та здоров'я особи сягає щонайменше 6%.

9. Під поняттям «внутрішньо переміщена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» слід розуміти особу, яка після внутрішнього переміщення та офіційної реєстрації як ВПО на мирній території України вчинила певне кримінальне правопорушення.

10. Розроблено загальний кримінологічний портрет особи злочинця – внутрішньо переміщеної особи: це чоловік віком від 26 до 35 років, який має

громадянство України, отримав середню освіту, є безробітним, неодруженим, має прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення, діє з корисливим мотивом, вчиняє злочин уперше та самотійно. Згодом щиро кається й активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення. В ієрархії ціннісних орієнтацій переважають інтереси соціально-економічної спрямованості, направлені на задоволення власних потреб та потреб інших осіб. У мотиваційному комплексі правопорушників – ВПО, що опиняються в іншому соціально-територіальному середовищі, переважають потреби матеріального характеру та інтереси споживацької спрямованості, що підсилюються глибоким переживанням через втрату близьких та родичів, залишене або зруйноване житло, досвід життя поруч із бойовими діями та ін.

11. У детермінаційному механізмі походження та існування кримінальних правопорушень ВПО доцільно виокремлювати два рівні – первинний та вторинний. До первинного рівня належать ті детермінанти, що є наслідками соціально-політичного протистояння у суспільстві, до вторинного – детермінанти, що за своєю сутністю є спільними не лише для ВПО, а й для інших категорій осіб. При цьому провідну роль у природі детермінації кримінальних правопорушень, учинених ВПО, відіграла нова соціально-політична реальність, що є наслідком тривалої збройної агресії та зміни вектору розвитку економіки країни з 2014 р.

12. За особливостями кримінальної активності ВПО можна поділити на чотири групи: а) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з причини внутрішнього переміщення; б) ті, які вчиняють кримінальні правопорушення з одночасним порушенням норм законодавства, що регламентує права та обов'язки ВПО в Україні; в) ті, які звикли до злочинного способу життя та вже мали судимості до моменту внутрішнього переміщення; г) ті, які вперше вчиняють кримінальні правопорушення з причин, що не пов'язані з процесом внутрішнього переміщення та законодавством, що регламентує права та обов'язки ВПО.

13. Під поняттям «запобігання кримінальним правопорушенням, учиненим ВПО в Україні» розуміється система багаторівневих заходів, спрямованих на нейтралізацію потенційного та реального негативного впливу ВПО на кримінальну ситуацію в державі, головними завданнями якої є вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права, захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством, окреслення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО, розробка ідейної складової, що буде покладатися в основу визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО після повномасштабного вторгнення РФ.

14. Основні завдання, що постають перед системою заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, мають визначитися з огляду на об'єкт запобіжного впливу цих заходів. Такими завданнями є: 1) вплив на поведінку ВПО з метою її коригування та спонукання діяти в межах норм права; 2) захист інтересів інших осіб від злочинних посягань на суспільні відносини, що захищені чинним законодавством; 3) окреслення перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО; 4) розробка ідейної

складової, що буде покладатися в основу визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням ВПО.

15. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту ВПО, які: 1) раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте таки вчинили їх у конкретній життєвій ситуації через наслідки внутрішнього переміщення; 2) схильні до девіантної поведінки; 3) здійснюють внутрішнє переміщення із кримінальною спрямованістю такого переміщення.

17. Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, – це ланка системи заходів такого запобігання, котра поєднує у собі спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на загальну профілактику кримінальним правопорушенням в Україні, та заходи, зумовлені специфікою статусу ВПО.

17. Головними спеціально-кримінологічними заходами запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються ВПО, є такі: розроблення та реалізація загальнодержавних, міжрегіональних та локальних програм і планів, що стосуються незаконної діяльності ВПО; спільні засідання, колегії, оперативні наради керівників із метою розгляду та вирішення проблем, що стосуються вчинення правопорушень ВПО в цілому або на окремих територіях, виявлення проблем у правоохоронній діяльності стосовно розслідування кримінальних правопорушень, учинених ВПО, прийняття спільних погоджених рішень (у тому числі й видання спільних актів) щодо розглядуваної вище проблематики; здійснення індивідуальної профілактики злочинної діяльності ВПО на місцевому рівні; взаємне інформування суб'єктами запобіжної діяльності один одного про виявлені у процесі реалізації своїх функцій причин та умов, що сприяють учиненню ВПО протиправних діянь, розслідування яких віднесено до компетенції інших правоохоронних органів; створення спільних баз даних щодо осіб, які займаються або можуть бути причетними до бандитизму, незаконних переправлень осіб через зону контролю з окупованою територією, незаконного обігу зброї та/або наркотичних засобів та прекурсорів через зону контролю з окупованою територією, іншої злочинної діяльності з використанням зони контролю з окупованою територією; посилене патрулювання у зонах, що є безконтрольними.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Тарасенко Ю. М. Щодо впливу внутрішньо переміщених осіб на стан злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць / редкол. : В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2016. Випуск 31. С. 265–273.

2. Тарасенко Ю. М. Ставлення українського соціуму в містах концентрації внутрішньо переміщених осіб (переселенців) до проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб (переселенців) в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Частина 1. С. 161–167.

3. Тарасенко Ю. М. Кількісні та якісні показники злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2018. № 3. Том 2. С. 127–131.

4. Тарасенко Ю. М. Злочинність внутрішньо переміщених осіб в Україні як нове явище кримінальної дійсності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2018. Випуск 50. Том 2. С. 91–95.

5. Тарасенко Ю. М. Кримінологічні риси внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Частина 2. С. 210–215.

6. Тарасенко Ю. М. Стан злочинності серед внутрішньо переміщених осіб в Україні (за матеріалами анкетування співробітників Національної поліції). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1. С. 188–203. URL : <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161681>.

7. Тарасенко Ю. М. Особливості детермінації злочинів внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правові новели*. 2018. Випуск 5. С. 130–135.

8. Тарасенко Ю. М. Заходи запобігання злочинам, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2018. Випуск 5. Том 29. С. 102–106.

9. Тарасенко Ю. М. Стан злочинності серед внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. Випуск 3. С. 120–128.

10. Тарасенко Ю. М. Зарубіжний досвід запобігання злочинам, що вчиняються вимушеними переселенцями. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. Випуск 29. № 5. 2018. С. 102–106.

11. Bulhakova Yu. Internally displacement as a type of migration: Ukrainian criminological aspect. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 3 (Volume 1). P. 35–40.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тарасенко Ю. М. Взаємозв'язок між процесом внутрішнього переміщення осіб та зростанням кількості вчинених злочинів в Україні. *Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 29-30 січня 2016 р.). Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2016. С. 148–152.

2. Тарасенко Ю. М. Щодо актуальності кримінологічного дослідження явища внутрішнього переміщення осіб в Україні. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування : матеріали наукового семінару* (м. Дніпро, 9 грудня 2016 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 108–110.

3. Тарасенко Ю. М. Кримінологічний аспект внутрішнього переміщення. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 453–455.

4. Тарасенко Ю. М. Внутрішнє переміщення осіб як вид міграції: вітчизняні та світові тенденції. *Сучасний вимір держави і права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 18-19 травня 2018 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 24–28.

5. Тарасенко Ю. М. Стан та перспективи розробки проблеми злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Треті Таврійські юридичні читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 93–96.

6. Тарасенко Ю. М. Особливості внутрішнього переміщення як фонового явища злочинності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х томах. Том 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2018. С. 268–271.

7. Тарасенко Ю. М. До питання про кримінологічну характеристику злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13-14 липня 2018 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 72–74.

8. Тарасенко Ю. М. Соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочин. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20-21 липня 2018 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 81–83.

9. Тарасенко Ю. М. Класифікація внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють злочини. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 27-28 липня 2018 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 94–96.

10. Тарасенко Ю. М. Географія злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 3-4 серпня 2018 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 100–102.

11. Тарасенко Ю. М. Соціально-політичне протистояння у суспільстві – визначальна детермінанта злочинності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 94–96.

АНОТАЦІЯ

Булгакова Ю. М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро, 2023.

Дисертація є кримінологічним дослідженням кримінальних правопорушень, що вчиняють внутрішньо переміщені особи в Україні, за результатами якого здійснено аналіз нового явища соціальної дійсності – вчинення кримінальних правопорушень внутрішньо переміщеними особами; надано кримінологічну характеристику кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи, проаналізовано особистісні характеристики внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, встановлено детермінанти, що їх зумовлюють, та запропоновано заходи запобігання їм.

Встановлено головні особливості процесів внутрішнього переміщення до повномасштабної російської військової агресії, що почалася 24 лютого 2022 р. З'ясовано, що більшість суспільно небезпечних проявів із боку внутрішньо переміщених осіб складають кримінальні правопорушення проти власності, авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування та у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та ін.; найчастіше такі незаконні прояви мали місце в неокупованих частинах Донецької та Луганської областей, м. Києві, Київській та Дніпропетровській областях. Здійснено аналіз результатів опитування експертів, на підставі чого визначено рівень латентності найбільш поширених кримінальних правопорушень проти власності.

Надано поняття внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. У детермінаційному механізмі походження та існування кримінальних правопорушень, що вчинялися внутрішньо переміщеними особами, доцільно виокремлювати два рівні – первинний та вторинний.

Надано поняття «запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами в Україні». Запропоновано авторську класифікацію заходів (соціально-економічних, правових, інформаційних, культурних та психологічних) загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами із наданням характеристики відповідних виділених груп таких заходів.

Встановлено, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання необхідні для контингенту внутрішньо переміщених осіб, які: 1) раніше не вчиняли кримінальні правопорушення, проте таки вчинили їх у конкретній життєвій ситуації через наслідки внутрішнього переміщення; 2) схильні до девіантної поведінки; 3) здійснюють внутрішнє переміщення із кримінальною направленістю такого переміщення. За результатами емпіричного дослідження визначено головні спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи.

Ключові слова: міграція, внутрішньо переміщена особа, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, злочин, злочинність, кримінальне правопорушення, віктимність, латентність, запобігання кримінальним правопорушенням.

SUMMARY

Bulhakova Yu. M. Criminological characteristics and prevention of criminal offenses committed by internally displaced persons in Ukraine. – *The manuscript.*

The thesis is for the degree of candidate of legal science, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipro, 2023.

The dissertation is a criminological study of the crime of internally displaced persons in Ukraine. It is based on the results of an analysis of a new phenomenon of criminal reality – the commission of crimes by internally displaced persons; the criminological characteristics of the crime of internally displaced persons, personal characteristics of internally displaced persons who commit crimes.

Also, the determinants that cause these crimes are established, and measures to prevent them are proposed.

It is established the main features of processes of internal displacement before the start of a full-scale invasion on February 24, 2022.

It was found that the core of the crime of internally displaced persons are crimes against property, the authority of public authorities and local governments and crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, etc.; most often crimes are committed by internally displaced persons in the unoccupied parts of Donetsk and Luhansk region, Kyiv, Kyiv and Dnipropetrovsk region. The results of the expert survey were analyzed, based on which the level of latency of the most common crimes against property was determined.

The concept of «internally displaced person who commits a crime» is given. In the determination mechanism of the origin and existence of the crime of internally displaced persons, it is expedient to distinguish two levels – primary and secondary.

The concept of «prevention of crimes committed by internally displaced persons in Ukraine» is given. The author's classification of measures of general social prevention of crimes of internally displaced persons (socio-economic, legal, informational, cultural and psychological) with the characteristic of the corresponding selected groups of such measures is offered.

It is established that special criminological prevention measures are necessary for the contingent of internally displaced persons who: 1) have not previously committed crimes, but still committed them in a specific life situation due to the consequences of internal displacement; 2) prone to deviant behavior; 3) carry out internal movement with a criminal orientation of such movement. Based on the results of the empirical study, the main special criminological measures to prevent crimes committed by internally displaced persons have been identified.

Keywords: migration, internally displaced person, integration of internally displaced persons, crime, criminality, criminal offence, victimhood, latency, crime prevention.